

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

MITEN TARKASTELLA
TULKINTOJEN JA TODELLISUUDEN
SOSIAALISTA RAKENTUMISTA

TOIM.
MIIRA NISKA,
SATU VENÄLÄINEN,
ANTERO OLAKIVI &
JOSE A. CAÑADA

VASTAPAINO
TAMPERE 2024

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, eikä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja
- Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-045-8 (painettu kirja)

ISBN 978-952-397-132-5 (Open Access pdf-kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Sisällys

Esipuhe 7

OSA 1: JOHDANTO

1. Sosiaalisen konstruktionismin juuret ja versiot **13**
Miira Niska, Satu Venäläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada

OSA 2: VUOROVAIKUTUS JA MERKITYKSENANNOT

2. Sosiaalisten representaatioiden teoria sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapana **61**
Eemeli Hakoköngäs, Jari Martikainen & Inari Sakki
3. Keskusteluanalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi **81**
Melisa Stevanovic, Sanni Tiitinen & Liisa Voutilainen
4. Mikrokonstruktionismi ja diskursiivinen psykologia **101**
Miira Niska
5. Konstruktionismi kertomusten tutkimuksessa **119**
Matti Hyvärinen & Mari Hatavara
6. Makrokonstruktionismi: representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysi ideologiana **141**
Jukka Törrönen & Rusten Menard

OSA 3: IDENTITEETIT JA RAJANVEDOT

7. Etnisten ja kulttuuristen ryhmäsuhteiden tutkimus: kriittisen diskursiivisen psykologian näkökulma **163**
Emma Nortio, Katarina Pettersson & Sirkku Varjonen
8. Sosiaalityeellisiä näkökulmia sukupuolen ja seksuaalisuuksien rakentumiseen **183**
Marko Salonen, Satu Venäläinen & Päivi Berg
9. Ikääntyminen, elämäntietäminen ja ikävaiheet: konstruktionistinen traditio ja tutkimus **203**
Pirjo Nikander & Katri Keskinen

10. Rakentumisen prosessit työorganisaatioissa:
näkökulmana minuudet ja identiteetit **221**
Antero Olakivi
11. Uskonnon sosiaalinen rakentuminen **247**
Teemu Pauha

OSA 4: TIEDE, MATERIAALISUUS JA JÄLKIKONSTRUKTIONISMI

12. Sosiaalinen konstruktionismi ja tieteen- ja
teknologiantutkimus **271**
Jose A. Cañada & Heta Tarkkala
13. Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktionismi **291**
Mianna Meskus
14. Konstruktionismi ympäristötutkimuksessa **313**
Kamilla Karhunmaa

Lähteet **333**

Kirjoittajat **368**

6. Makrokonstruktioismi: representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysi ideologiana

Jukka Törrönen & Rusten Menard

Tässä luvussa keskitymme makrokonstruktioistisen teorian ja metodologian historiaan ja pääpiirteisiin. Makrokonstruktioismin keskeinen ajatus on tiivistettynä se, että institutionaaliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset diskurssit sääntelevät ja kehystävät tapoja, joilla sosiaalisia todellisuuksia konstruoidaan. Siksi makrokonstruktioistiseen näkökulmaan perustuvassa teoriassa ja metodologiassa keskitytään yleensä siihen, miten yhteiskunnalliset rakenteet muokkaavat merkityskonstruktioiden rakentumista ja ehdollistavat toimintaa. Yksi tärkeä makrokonstruktioististen tarkastelutapojen ominaispiirre on huomion kiinnittäminen siihen, miten valta ja valtasuhteet materialisoituvat diskursseissa ja diskursiivisissa käytännöissä.

Tässä luvussa esittelemämme makrokonstruktioistinen näkökulma perustuu uusmarxilaisiin ideologiakäsityksiin. Niissä korotetaan sitä, että ideologiset representaatiot, diskurssit ja käytänteet kehittyvät ja muuntuvat vuorovaikutuksessa materiaaliin olosuhteisiin, joiden osana, yhtenä elementtinä, ne muotoutuvat. Tällöin ideologiat voidaan ymmärtää ajatusjärjestelminä, jotka selittävät

tiettyjä poliittisia ja sosiaalisia järjestyksiä, legitimoivat hierarkioita ja kannattelevat ryhmäidentiteettejä.¹

Samalla ideologioita lähestytään sosiaalisesti ja psykologisesti perustavanlaatuisina. Esimerkiksi italialainen poliittinen filosofi Antonio Gramsci piti ideologioita tiettyjen psykologisten ja sosiaalisten rakenteiden kannalta välttämättöminä.² Kamppailussa siitä, millaisissa psykososiaalisissa todellisuuksissa ihmiset elävät ja miten sen keskeisiä elementtejä ja prosesseja tulee tulkita, ideologiat toimivat mekanismeina, jotka järjestävät identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. Ne tarjoavat maaston, jossa yksilöt voivat liikkua ja tulla tietoisiksi asemistaan. Ideologiat muodostuvat ja muuntuvat vuorovaikutuksessa psykososiaalisten todellisuuksien kanssa. Tällöin ne sekä sääntelevät vuorovaikutuksen, elämäkokemusten ja identiteettien muotoutumista että tekevät niistä merkityksellisiä ja järjestäytyneitä.

Suhteutamme aluksi makrokonstruktivistista lähestymistapaa marxilaista ideologiaa koskevaan teoriaperinteeseen. Keskitymme erityisesti Gramscin ja ranskalaisen marxilaisen yhteiskuntateoreetikko Louis Althusserin ajatteluun, sillä pidämme heidän kontribuutioitaan tärkeinä makrokonstruktioismin keskeisille ominaispiirteille. Tämän jälkeen esittelemme kielitieteilijä Norman Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin esimerkkinä makrokonstruktivistisesta teoriasta ja metodista. Empiirisen esimerkin avulla havainnollistamme, miten ideologiaa representaatioita, toimintoja ja identifikaatioita voidaan analysoida kolmella tasolla – teksteinä, diskursiivisina käytäntöinä ja sosiaalisina käytäntöinä – ja lopuksi keskustelemme siitä, miten makrokonstruktioismi tarjoaa hedelmällisen lähestymistavan vallan ilmenemisen ja käytön tutkimiseen nyky-yhteiskunnassa.

Ideologia ja makrokonstruktioismi

Makrokonstruktivistisen tarkastelutapamme juuret ovat filosofi Karl Marxin toisiinsa liittyvissä historiallisen materialismin ja ide-

1 Chiapello & Fairclough 2002.

2 Gramsci 1988, 199.

ologian käsitteissä. Lyhyesti kuvattuna historiallisessa materialismissa oletetaan, että näkemyksemme ja käsityksemme yhteiskunnallisista ilmiöistä ja itsestämme (Marx kutsui tätä ”tietoisuudeksi”³) kehittyvät suhteessa materiaaliin olosuhteisiin, joissa elämme. Kun materiaaliset todellisuutemme muuttuvat, myös tietoisuutemme, persoonamme ja käsityksemme itsestämme muuttuvat.

Marx ja hänen työparinsa Friedrich Engels eivät kehittäneet eksplisiittistä ja systemaattista käsitystä ideologiasta vaan käyttivät termiä eri tavoin eri yhteyksissä. Myöhemmät ideologiateoriat ovatkin voineet ottaa vaikutteita heidän tuotannostaan muotoilemalla ideologioista kolme eri käsitystä: ideologiat todellisuuden vääristyminä (filosofi György Lukács ja Frankfurtin koulukunta), ideologiat neutraaleina luokka-asemaan liittyvinä intresseinä (politiikan teoreetikko ja puoluejohtaja Vladimir Lenin) tai ideologiat erityisinä käytäntöinä ja mekanismeina, jotka jäsentävät yksilöiden suhteita itseensä ja maailmaan (Gramsci, Althusser ja sosiologi Stuart Hall).⁴

Tässä luvussa tarkastelemme ideologioita viimeksi mainitussa merkityksessä. Esimerkiksi Gramsci kehitteli marxilaista ajattelua eteenpäin korostamalla ideologioiden luonnetta yksilöiden itse- ja maailmasuhteita muokkaavina voimina.⁵ Hän otti etäisyyttä käsityksiin siitä, että ideologiat heijastaisivat pelkästään taloudellisia ja materiaalisia oloja tai olisivat intellektuaalisia ajatusrakennelmia. Hän esitti, että hallitsevien luokkien johtava asema perustuu siihen, että he onnistuvat ideologisissa kamppailuissa kääntämään, nivomaan ja sitomaan muiden luokkien ja ryhmien intressit palvelemaan omia etujaan.⁶ Gramsci lähestyi ilmiötä hegemonian käsitteen avulla, joka on makrokonstruktioismin ja makrokonstruktivististen ideologiakäsitysten kannalta tärkeä käsite. Hegemonia tarkoittaa johtoaseman saavuttamista tiedon ja materiaalisten suhteiden tuotannossa. Siinä keskeistä on hallittujen luokkien suostumuksen hankkiminen

3 Ks. Marx & Engels 1993.

4 Rehmann 2013, 21–22.

5 Rehmann 2013, 117.

6 Rehmann 2013.

erityisesti kansalaisyhteiskunnassa toteutuvien ideologisten kamppailujen kautta, muokkaamalla kasvatuksen, koulujen, yliopistojen, kirkkojen, kulttuurialojen, urheilujärjestöjen ja vapaa-ajan yhdistysten käytäntöjä sellaisiksi, että ne edistävät hallitsevien luokkien ajatusmaailmaa, intressejä ja ylivaltaa.⁷

Kirjoituksissaan Gramsci tähdentää, että hegemonialla on sekä symboliset että materiaaliset perustuksensa.⁸ Kun hallitsevat luokat onnistuvat saavuttamaan hegemonian, tällöin heidän asemaansa vahvistavat arvot ja diskurssit alkavat säädellä ja muokata kaikkien yhteiskuntaluokkien ”arkijärkeä” onnistuen sulauttamaan ne yhteisesti jaetuksi käsitykseksi siitä, millainen todellisuus on ja millainen toiminta siinä on merkityksellistä ja tärkeää. Näin Gramscin hegemonia-käsite kuvaa paitsi ideologista kamppailua myös väestön hallintaa.

Gramscille hegemonia ei kuitenkaan ole absoluuttinen ja totaalinen, yhden homogeenisen luokan tuote, vaan monimuotoinen, risiittiäisistä ideologisista elementeistä koostuva tilapäinen muodostelma. Siksi saavutettu hegemonia on jatkuvan ideologisen kamppailun ja uudelleenjärjestelyn kohde.⁹

Kuten Gramsci, myös Althusser lähestyi ideologioita käytäntöinä, jotka jäsentävät yksilöiden suhteita itseensä ja maailmaan.¹⁰ Kun Gramsci oli pääasiassa kiinnostunut hallittujen ryhmien mahdollisuuksista haastaa hegemoninen hallinta ja menestyä ideologisissa kamppailuissa, Althusserin päähuomio kohdistui kysymykseen siitä, miten ideologiset valtiokoneistot kykenevät alistamaan eri luokat ja ihmisryhmät ideologioittensa alaisuuteen.¹¹ Tässä Althusser korosti *subjektin* käsitettä ja toimijoiden tiedostamatonta alistumista ideologioihin. Muun muassa kirkon, perheen, lain, koulutuksen, politiikan, järjestötoiminnan, median ja kulttuurin alueilla tapah-

7 Rehmann 2013.

8 Esim. Gramsci 1971, 144–145.

9 Fairclough 1992; Hall 1988, 54.

10 Althusser 1971.

11 Rehmann 2013, 148–149.

tuvisia ideologisten valtiokoneistojen käytännöissä toimijoita Althusserin mukaan ”kutsutaan” subjektin aseisiin. Näihin samastumalla he kasvavat subjekteiksi. Se, että ihminen muodostaa suhteita ideologioihin, on osa sosialisatiota yhteiskunnan ensisijaisiin instituutioihin ja kulttuurisen kompetenssin kehittämistä. Kun toimijat samastuvat ideologisiin subjektiasemiin, joihin heitä kutsutaan, he soviaalistuvat rooleihin, jotka pitävät yllä yhteiskunnan perusinstituutioiden (kuten kirkon, koulujärjestelmän, lain ja perheen) materiaalista jatkuvuutta. Tässä prosessissa ideologiat saavat itsestään selvän luonteen ja alkavat ilmetä luonnollisina. Näin Althusserille ideologiat toimivat pääasiassa tiedostamattoman ulottuvuudella, toimijoiden toistuvana ja rutiininomaisena samastumisena subjektiasemiin, jotka tukevat yhteiskunnan hallitsevia materiaalisia käytäntöjä.¹²

Heikon makrokonstruktioistisen näkökulman kannalla

Tarkasteltaessa makrokonstruktioismin suhdetta ideologioihin ja niihin samastumiseen on tärkeää erottaa toisistaan *heikko* ja *vahva konstruktioismi*. Heikko konstruktioistinen kanta painottaa ja hyväksyy sen, että tieto rakentuu vuorovaikutuksessa mutta on myös sosiaalisesti ja historiallisesti määräytynyttä.¹³ Vahva konstruktioistinen kanta jättää enemmän liikkumavaraa yksilön toimijuudelle ja painottaa sitä, että sosiaalista todellisuutta ”tuotetaan” ennen kaikkea diskursseissa. Sitoudumme tässä luvussa heikkoon makrokonstruktioismiin.¹⁴ Siinä missä vahvassa sosiaalisessa konstruktioismissa kiinnostuksen kohteena on se, miten jokainen lausuma ja jokainen diskursiivinen puheenvuoro tuottaa todellisuutta, heikossa sosiaalisessa konstruktioismissa etusijalle asetetaan materiaaliset ja sosiaaliset todellisuudet. Niitä lähestytään sosiaalisesti rakentuneina voimina, jotka ovat olemassa tutkijoista, vuorovaiku-

12 Ks. esim. Hall 1988, 48.

13 Sayer 1999, 90.

14 Ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

tuksen osapuolista ja toimijoista riippumatta. Tällaisia konstruktioita ovat esimerkiksi institutionaalistuneet eriarvoistavat rakenteet, epäsymmetriset valtasuhteet ja ideologiat sekä epätasaisesti jakautuneet resurssit.

Norman Fairclough esimerkkinä kriittisestä diskurssitutkimuksesta

Kriittinen diskurssianalyysi, jonka yksi vaikutusvaltaisimmista kehittäjistä on Fairclough, edustaa heikkoa sosiaalista konstruktioismia. Sen mukaisesti Fairclough painottaa kriittisessä diskurssianalyyssissään enemmän rakenteellisten tekijöiden, diskurssien ja materiaalien suhteiden sääntelevää voimaa todellisuuden tuottamisessa kuin diskurssin käyttäjien keskinäisen vuorovaikutuksen merkitystä.¹⁵

Fairclough on kehittänyt kriittisen diskurssianalyyssinsä muun muassa suhteessa Marxiin, Gramsciin ja Althusseriin. Hänen mukaansa lähestymistapa valitsee tutkimuskohteekseen ilmiöitä, jotka liittyvät sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Kun tutkija on päättänyt, mitä vääryyttä tutkimus käsittelee, hän voi alkaa kerätä aiheen tutkimiseen tarvittavaa empiiristä aineistoa. Aineisto voi olla suullista, kirjallista tai visuaalista. Kriittisen diskurssianalyyssin tarkoituksena on tuottaa tietoa, joka kyseenalaistaa vallankäytön ideologioita asetelmia nyky-yhteiskunnassa. Siksi analysoitava näyte valitaan tarkoituksella niin, että se paljastaa, millaiset diskursiiviset rakenteet, käytännöt ja merkitykset tuottavat ja pitävät yllä esimerkiksi köyhyyttä, eriarvoisia sosiaalisia suhteita, epäoikeudenmukaista vallankäyttöä, turvattomia ympäristöjä sekä ekologisia uhkakäytöitä uusliberaaleissa kapitalistisissa yhteiskunnissa.¹⁶

Varhaistuotannossaan Fairclough painotti ideologioiden analyysiä kolmen eri diskurssin tason näkökulmasta, jotka hän nimesi tekstianalyysiksi, diskursiivisten käytäntöjen analyysiksi ja sosiaalisten

15 Fairclough 1992, 88–89; 2003, 9, 218; 2005.

16 Fairclough 2013.

käytäntöjen analyysiksi.¹⁷ Myöhemmin hän täsmensi, että näiden lisäksi ideologisten käytäntöjen paljastaminen tarkoittaa representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysiä.¹⁸

Ensimmäistä tasoa, tekstianalyysiä, Fairclough luonnehtii deskriptiiviseksi.¹⁹ Siinä tutkija analysoi, miten tutkittavat suulliset, kirjalliset tai visuaaliset tekstit empiirisenä aineistona yhtäältä representoivat fyysisen, sosiaalisen ja/tai mentaalisen maailman eri aspekteja ja prosesseja ja toisaalta määrittävät vuorovaikutuksen osapuolten suhteita, toimintaa, haluja, arvoja ja identifikaatioita.²⁰ Tekstit tekevät ideologista työtä suhteessa kaikkiin näihin elementteihin. Representoimalla sosiaalisia toimijoita ja heidän toimintaansa tietyin tavoin tekstit tuottavat maailmaan tietynlaista ideologista järjestystä²¹ ja käyttävät tässä mielessä ”valtaa asioihin”.²² Asemoimalla vuorovaikutuksen osapuolia erityisiin sosiaalisiin suhteisiin ja kertomalla, neuvomalla, lupaamalla, varoittamalla tai vaatimalla, miten heidän tulee toimia, tekstit jäsentävät ideologisesti toimintaa.²³ Lisäksi ne käyttävät ideologista valtaa osallistujien identiteetteihin ja asemiin suostutteleamalla heitä identifioitumaan tiettyihin näkökulmiin, arvoihin ja moraalisiin järjestyksiin muiden mahdollisten identifikaatioiden sijaan.²⁴

Toista tasoa, diskursiivisten käytäntöjen analyysiä, Fairclough kuvailee tulkintaan perustuvaksi.²⁵ Tällöin analyysin kohteena olevia tekstejä tarkastellaan suhteessa kulttuurisiin sääntöihin ja konventioihin, jotka määrittävät ja sääntelevät niiden tuotantoa, jakelua ja kuluttamista. Lisäksi jäljitetään, millaisia intertekstuaalisia viittauksia ja uudelleenkontekstualisointeja tekstit tekevät suh-

17 Fairclough 1989, 25–26; 1992, 4–5, 73–100.

18 Fairclough 2003.

19 Fairclough 1992.

20 Fairclough 2003.

21 Representaatiosta ks. myös Hakoköngäs ym. tässä teoksessa.

22 Foucault 1994.

23 Fairclough 2003, 27.

24 Fairclough 2003.

25 Fairclough 1992.

teessa muihin teksteihin ja millaisille oletuksille niiden selonteot perustuvat.

Kolmatta tasoa, sosiaalisten käytäntöjen analyysiä, Fairclough kuvailee selittäväksi.²⁶ Tämä taso viittaa tekstien ulkopuoliseen reaaliin todellisuuteen, ja siinä tutkija aiempaa tutkimusta ja historiallista tietoa käyttämällä tunnistaa, millaiset tilannesidonnaiset, institutionaaliset ja yhteiskunnalliset sosiaaliset käytännöt ehdollistavat, mahdollistavat ja sääntelevät analysoitavien tekstien tuotantoa, jakamista ja kuluttamista.²⁷ Hän selvittää, millaista diskurssien, tekstilajien ja kommunikaatiotyötylien sosiaalista matriisia analysoitava empiirinen aineisto edustaa sekä tutkii, millaiseen hierarkkiseen järjestykseen siinä diskurssit asettuvat. Tässä tutkijan päämääränä on sen kartoittaminen, millaisilla todellisuuden representointitavoilla, vuorovaikutusmuodoilla ja identiteetin ilmaisun tyyeillä on tutkimuskohteen sosiaalisissa käytännöissä hallitseva, hegemoninen asema.

Koska kriittinen diskurssianalyysi sitoutuu heikkoon konstruktionismiin, analyysimallin kolmas taso eli sosiaalisten käytäntöjen analyysi saa siinä ontologisesti ensisijaisen aseman. Se muodostaa laajemman kontekstin ja peilauspinnan, johon viittaamalla ja jota käyttämällä tutkija voi selittää, miten analysoitavat tekstit merkityksillään ja diskursiivisilla käytännöillään uusintavat tai muuntavat hegemonisia valta-asetelmia, vallan väärinkäyttötapoja ja sosiaalista ja poliittista eriarvoisuutta. Seuraavaksi havainnollistamme, miten tätä kolmitasoista mallia voidaan soveltaa ideologisten tekstuaalisten merkitysten, diskursiivisten käytäntöjen ja sosiaalisten käytäntöjen analyysiin ja kuinka tämän analyysin keskiössä on representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden tarkastelu. Esimerkki on poimittu laajemmasta aineistosta, joka koostuu eduskunnassa vuosina 2015–2016 pidetyistä puheista. Aineisto kerättiin sen tutkimiseksi, miten tasa-arvodiskursseja rakennetaan ja käytetään maahanmuutto- ja turvapaikkakeskustelussa.

26 Fairclough 1992.

27 Fairclough 2013.

Arvoisa puhemies! Pienen maan turvapaikka- ja kotouttamispolitiikka ei voi lähteä siitä, että ovet ovat auki koko maailman apua tarvitseville. Maamme kantokyvyllä on rajansa. Ei ole kenenkään edun mukaista, että ottaisimme Suomeen liikaa turvapaikanhakijoita ja emme pystyisi panostamaan riittävästi heidän kotoutumiseensa. Sen tien päässä odottavat slummiutuminen, mekkalat ja pahimmassa tapauksessa terrorismi omalla maaperällämme. Maahanmuuton on oltava hallittua ja perustuttava kansallisiin lähtökohtiin. (Riitta Myller: Ai tämä on hallituksen politiikkaa?) Kotouttamisen osalta tämä tarkoittaa sitä, että vastikkeettoman rahan ja vapaaehtoisen kotoutumisen aika on ohi. Hallitus on valinnut oikean tien aikoessaan muuttaa turvapaikan saaneiden sosiaaliturvaa siten, että rahan saamisen edellytyksenä on kotouttamistoimiin osallistuminen. (Vasemmalta: On jo!) Tänne tulijoiden on jatkossa opiskeltava ahkerammin suomea ja kulttuuriamme. Turvapaikan saaneen henkilön pitää ymmärtää, että Suomessa toimitaan Suomen lain mukaan. Esimerkiksi naisten tasa-arvoinen asema on ehdoton perusarvo. (Juhon Eerola, ps., 5.3.2016.)

Ideologia-analyysi tekstin tasolla

Ideologia representaationa

Analysoitaessa ideologisia merkityksiä representaation näkökulmasta kiinnitetään huomiota siihen, miten analyysin kohteena olevat tekstit (haastattelut, visuaalinen materiaali jne.) kuvaavat prosesseja, osallistujia ja olosuhteita. Millaisiin sosiaalisiin tapahtumiin ne yhdistetään? Mitkä elementit tapahtumista representoidaan, mitkä suljetaan ulos, mitä seikkoja representaatioissa korostetaan ja mitä vähätellään? Miten sosiaalisia toimijoita nimitään ja luokitellaan? Kuvaavatko tekstit toimintaa transitiivisesti ja läpinäkyvästi yksilöllillä, kuka toimii, miten ja missä tarkoituksessa? Vai esittävätkö ne toimintaprosessit nominaalistuksina? Nominaalistus tarkoittaa, että toiminnan luonnetta kuvaava verbi tai adjektiivi muutetaan subs-

tantiiviksi. Tällöin yleisölle jää epäselväksi, kuka toiminnasta on vastuussa.²⁸

Esimerkissämme representaatiot koskevat Suomen maahanmuuttoon liittyvää turvapaikka- ja kotouttamispolitiikkaa. Nimeytyt sosiaaliset toimijat ovat maa, apua tarvitsevat ihmiset, Suomi, turvanpaikanhakijat ja hallitus. Teksti kuvaa monenlaisia sosiaalisia prosesseja. Ne liittyvät maahanmuuttoon, kotouttamiseen, gettoutumiseen, julkisella paikalla harjoitettuun väkivaltaan, terrorismiin, kansalliseen etuun, vastikkeettomuuteen, vapaaehtoisuuteen, lainmuutoksiin, osallistumiseen, opiskeluun, lainkuuliaisuuteen ja sukupuolten tasa-arvoon. Nominaalistuksilla, kuten ”maahanmuutto”, ”slummiutuminen”, ”mekkalat” ja ”terrorismi”, puhuja esittää konkreettiset prosessit abstrakteina ilmiöinä, joilla on meistä ihmisistä riippumatonta valtaa meihin. Hän tekee erontekoja kansallisen ja maailmanlaajuisen, pienen ja suuren, suljetun ja avoimen, harvojen ja monien, säännellyn (osallistumispakko) ja sääntelemättömän (vapaaehtoinen osallistuminen) sekä laillisen (sukupuolten tasa-arvo) ja laittoman (sukupuolten tasa-arvon sivuuttaminen) välille. Näin puhuja tuottaa ideologisia rajoja ”meidän” ja ”muiden” välille ja määrittelee, millainen yhteiskuntajärjestys Suomessa vallitsee ja millaiset arvot maahanmuuttajien tulee omaksua, jos he saavat Suomesta oleskeluluvan.

Ideologia toimintana

Tekstit paitsi representoivat toimintaa, ne myös ovat itsessään osa sitä. Siksi tekstien representoiman toiminnan analyysin lisäksi on tärkeää eritellä, millaiseen vuorovaikutukseen ne osallistuvat ja miten ne siinä määrittävät yleisön suhdetta tietoon ja toimintaan. Tässä keskeistä on kiinnittää huomiota tekstin genreen, puhujan tapaan asemoida yleisöään suhteessa representaatioihin ja siihen, mitä hän haluaa tekstillään tai puheellaan saavuttaa. Esimerkkimme kuuluu poliittisen puheen genreen. Faircloughin mukaan poliittiset

28 Fairclough 2003, 134–155.

tekstit, johtamiskirjallisuus, brändimainonta ja hallituksen suositukset kuuluvat nykyajalle tyypilliseen genreen, jota hän kutsuu ”kehottavaksi raportiksi”. Tämän genren teksteille on tyypillistä se, että ne pyrkivät muuttamaan yleisön tai vuorovaikutuksen osapuolten näkökulmia, käsityksiä ja toimintatapoja suhteessa johonkin asiaan tai käytäntöön.²⁹

Jäljitettäessä ideologia interaktiivisia merkityksiä voidaan kiinnittää huomiota ”tiedon vaihtoon” (engl. *knowledge exchange*), ”tekojen vaihtoon” (engl. *activity exchange*) ja legitimointiin.³⁰ Tiedon vaihto perustuu ”episteemisiin modaalisuuden lajeihin” ja tekojen vaihto ”deonttisiin modaalisuuden lajeihin”. Modaliteetilla tarkoitetaan sitä, miten puhuja sitoutuu selontekoihinsa: millä tavalla hän pitää esittämiään representaatioita tosina (episteeminen modaalisuus) tai väistämättöminä (deonttinen modaalisuus). Siinä missä episteemisillä modaalisuuden lajeilla puhuja säätelee yleisön suhdetta annettuun tietoon ja ilmaisee, onko jokin totta, mahdollisesti totta vai valetta, niin deonttisilla modaalisuuden lajeilla puhuja velvoittaa vastaanottajia toimimaan ilmaistujen päämäärien puolesta ohjeistamalla, miten heidän tulee toimia tai olla toimimatta. Tässä puhuja voi käyttää modaaliverbejä, kuten voida, joutua ja täytyä, sekä ilmauksia, jotka liittyvät vaatimiseen, väittämiseen, velvollisuuteen ja välttämättömyyteen. Legitimointistrategioilla puhuja voi puolestaan lisätä toiminnan painoarvoa.

Esimerkissämme puhuja pääasiassa turvautuu deonttisiin modaalisuuden lajeihin sen korostamiseksi, mitä ”meidän” ei tule tehdä (pitää ovea ”auki koko maailman apua tarvitseville”) ja miten tulee toimia. Hän painottaa toimintaohjeidensa seuraamisen tärkeyttä varoittamalla, mitä tapahtuu, jos rajat avataan liian suurille maahanmuuttajamäärille: ”Sen tien päässä odottavat slummiutuminen, mekkalat ja pahimmassa tapauksessa terrorismi omalla maaperälämme.” Deonttisin ilmauksin hän myös korostaa, että ”[m]aahan-

29 Fairclough 2003, 96.

30 Fairclough 2003.

muuton *on oltava* hallittua ja *perustuttava* kansallisiin lähtökohtiin”, ”tänne tulijoiden *on jatkossa opiskeltava* ahkerammin suomea ja kulttuuriamme” ja ”[t]urvapaikan saaneen henkilön *pitää ymmärtää*, että Suomessa toimitaan Suomen lain mukaan”.

Legitimoinnissa puhuja käyttää kolmea strategiaa. Ensinnäkin hän oikeuttaa toiminnan viittaamalla vakiintuneisiin institutionaalisiin tapoihin ja lakeihin, kuten Suomen lakiin, tapoihin, kieleen ja kulttuuriin. Toiseksi hän arvioi toiminnan moraalisesti välttämättömäksi viittaamalla perinteisiin arvoihin (”naisten tasa-arvoisen asema on ehdoton perusarvo”) sekä kolmanneksi korostaa sen myyttistä luonnetta viittaamalla tarinaan (mytopoeettinen strategia). Varoittava tarinalinja siitä, mitä seuraisi, jos ottaisimme liikaa turvapaikanhakijoita, on esimerkki mytopoeettisesta strategiasta.

Ideologia identifikaationa

Samoin kuin tekstien analysoimisessa interaktiivisena toimintana, myös identifikaatioiden ideologisessa analyysissä huomio kohdistetaan puhujan ja yleisön keskinäiseen kommunikaatioon vuorovaikutustilanteessa. Silloin voidaan kysyä, miten puhujat asemoivat itsensä ja vastaanottajansa suhteessa puheensa sisältämiin ideologisiin representaatioihin – samastuvatko he niihin, asettuvatko niiden ulkopuolelle vai toimivatko niitä vastaan? Analyysissä voidaan kiinnittää huomiota siihen, miten puhujat käyttävät fokalisaatiota³¹, pronomineja ja asian esittämistä toivottavana tai epätoivottavana suositellessaan vastaanottajia identifioitumaan tekstinsä tai puheensa näkökulmiin ja asemiin.

Fokalisaatio tarkoittaa näkökulmaa, jonka kautta puhuja välittää yleisölle valikoitua tietoa tapahtumista.³² Fokalisaation analyysi tuottaa tietoa siitä, kenen identiteetti on vaarassa ja tarvitsee suojelua, korjaamista tai muuttamista. Huomiota voidaan kiinnittää muun muassa puhujan pronominien käyttötapaan, joka kertoo

31 Bal 1985.

32 Jahn 2005.

siitä, kenen näkökulmaa argumentti edustaa. Lisäksi toivottavuuden ja epätoivottavuuden ilmaisuja analysoimalla saadaan selville, millaisia asioita identiteetteihin ja identifikaatioihin yhdistetään ja millaisista asioista ne erotetaan.³³

Esimerkissämme puhuja esittää tapahtumat vastaanottajille kansakunnan näkökulmasta. Tämä näkyy siinä, miten hän nivoo argumenttinsa pienen maan näkökulmaan ja samastuu siihen toistuvasti käyttämällä me-muotoa, kuten ”maamme”, ”ottaissimme”, ”emme pystyisi” ja ”omalla maaperällämme”. Vastaavasti hän suostuttelee vastaanottajia identifiotumaan tähän kansalliseen identiteettiin tekemällä erotteluja ”Suomen” ja ”koko maailman” sekä ”meidän” ja ”muiden” kulttuurin välille. Lisäksi puhuja korostaa, että Suomeen oleskeluluvan saavien turvapaikanhakijoiden pitää tulla ”meidän” kaltaisiksemme suhteessa kieltä, lakia ja sukupuolten tasa-arvoa koskeviin kansallisiin periaatteisiin.

Ideologia-analyysi diskursiivisten käytäntöjen tasolla

Siinä missä tekstin tasoon kohdistuva ideologia-analyysi tuottaa deskriptiivisiä tuloksia, jotka voidaan konkreettisesti havaita aineistosta, irtautuu diskursiivisten käytäntöjen tasolla toteutettu analyysi tästä turvallisesta maaperästä. Siinä jäljitetään, miten analysoitavat tekstit pitävät yllä tai muokkaavat tekstityyppinsä yleisiä genrekonventioita ja hyödyntävät kulttuurissa kiertäviä diskursseja, tekstejä ja ääniä intertekstuaalisilla viittauksillaan, uudelleenkontekstoinneillaan ja oletuksillaan.³⁴

Analysoitaessa tekstin intertekstuaalista kokoonpanoa kiinnitetään huomiota siihen, miten se omii aineiston ”ulkopuolisia” diskursseja ja kutoo ne muina ääniä osaksi argumenttiaan.³⁵ Tällöin kysytään, millaisia ääniä teksti nostaa etualalle, millaisia se kyseenalaistaa ja millaisia hiljentää. Yhdistetäänkö äänet eksplisiittisesti

33 Fairclough 2003.

34 Fairclough 2013.

35 Fairclough 2003.

tiettyihin henkilöihin vai jätetäänkö niiden alkuperä epämääräiseksi? Siitä, miten tekstit ja äänet on kehystetty ja järjestetty suhteessa toisiinsa, voidaan osaltaan päätellä, miten tekstissä tuotetaan hegemonisia tai vaihtoehtoisia diskursseja.³⁶

Intertekstuaalisuuden analyysi valottaa, miten teksti uudelleenkontekstualisoi ”ulkopuolisia” diskursseja, tekstejä ja ääniä tai käyttää niitä omiin tarkoituksiinsa.³⁷ Uudelleenkontekstualisoinnissa teksti ei mekaanisesti toisinnata tai pidä yllä hegemonisia tai vaihtoehtoisia diskursseja. Pikemminkin kyseessä on käänösprosessi, jossa ideologisia merkityksiä ja diskursiivisia käytäntöjä enemmän tai vähemmän muokataan ja muunnellaan.

Intertekstuaalisuutta analysoitaessa on tärkeää myös kysyä, miten teksti käsittelee erilaisten äänten eroja: Hyväksytäänkö tai kyseenalaistetaan erot avoimesti? Yritetäänkö ne ratkaista tai sivuuttaa? Tukahdutetaan ne samankaltaisuuden tai solidaarisuuden nimissä? Vai normalisoidaan ne osaksi yhdenmukaisia normeja ja arvoja? Erojen käsittelytapa paljastaa, miten teksti uusintaa ja muokkaa demokraattisia tai autoritäärisiä diskursiivisia käytäntöjä.³⁸

Oletusten suhteen voidaan vuorostaan kiinnittää huomiota siihen, millaisia ”yhteisesti jaettuja perusteita” analysoitavissa teksteissä pidetään itsestään selvinä perusteina ideologiselle työlle. Fairclough jakaa oletukset kolmeen tyyppiin: olemassa olevaa koskeviin oletuksiin, mahdollista tai tulevaa koskeviin oletuksiin sekä oletuksiin, jotka perustuvat siihen, mikä on hyvää tai toivottavaa. Yksi keskeinen aspekti kamppailussa hegemoniasta ja vallasta on ”yhteisesti jaettujen perusteiden” muokkaaminen palvelemaan omia tarkoitusperiä.³⁹

Esimerkkitekstissä puhuja vastustaa avoimesti diskursssia ylikansallista globalismista, missä korostetaan vastuunottoa maahanmuuttajista: ”Pienen maan turvapaikka- ja kotouttamispolitiikka

36 Fairclough 2003.

37 Fairclough 2003.

38 Fairclough 2003.

39 Fairclough 2003, 55.

ei voi lähteä siitä, että ovet ovat auki koko maailman apua tarvitseville.” Sen sijaan hän omii argumenttiinsa aineksia populistisesta ja kansallisesta diskurssista argumentoimalla, että ”pienen maan (...) kantokyvvyllä on rajansa” ja että ”maahanmuuton on (...) perustuttava kansallisiin lähtökohtiin”. Kun hän esittää, että ”[t]änne tulijoiden on jatkossa opiskeltava ahkerammin suomea ja kulttuuriamme”, ja painottaa, että ”[t]urvapaikan saaneen henkilön pitää ymmärtää, että Suomessa toimitaan Suomen lain mukaan”, hän tukahduttaa maahanmuuttajia koskevan eron ja valjastaa heidät palvelemaan yhdenmukaista kansakuntaa, sen normeja, arvoja ja traditioita. Puhuja olettaa, että on olemassa yhtenäinen ”me”, jonka muottiin kaikki kansalaiset kuuluvat. Hänen viestinsä on, että jos maahanmuuttajat eivät halua muuttua ”meidän” kaltaisiksemme, heillä ei ole arvoa.

Puhujan argumentti perustuu oletuksille, joissa maahanmuuttajille ja maahanmuutolle annetaan halventavia merkityksiä. Hänen representaationsa ”meidän” ja ”muiden” välillä perustuvat eksistentiaaliin oletuksiin, joiden mukaan turvapaikanhakijat ovat vaarallisia, kurittomia, kulttuurisesti taitamattomia ja holhouksen tarpeessa. Argumentoimalla, että ”[e]i ole kenenkään edun mukaista, että ottaisimme Suomeen liikaa turvapaikanhakijoita”, puhuja tekee yleistävän arvo-oletuksen, jossa hän laajentaa oman etunsa koskemaan kaikkien etua. Lisäksi hän nojaa propositionaaliseen oletukseen varoittaessaan siitä, että kauheita asioita tulee tapahtumaan, jos rajat pidetään auki.

Ideologia-analyysi sosiaalisten käytäntöjen tasolla

Sosiaalisten käytäntöjen tasolla tehty ideologia-analyysi on selittävä. Tällä tasolla tulokset, jotka on saatu tekstianalyyseissä ja diskursiivisten käytäntöjen analyyseissä, suhteutetaan sosiaaliin käytäntöihin. Pyrkimyksenä on analysoida, miten aineiston ideologiset merkitykset ja intertekstuaaliset viittaukset uusintavat tai muuntavat diskurssien hegemonisia järjestyksiä ja muokkaavat laajempia sosiaalisia käytäntöjä. *Diskurssijärjestys* voidaan ymmärtää suhteellisen vakiintuneeksi sosiaalisten käytäntöjen verkostoksi, jossa jo-

kin diskurssi ja siihen kytkeytyvät todellisuuden representointitavat, vuorovaikutusmuodot ja identiteettien ilmaisutyyli toimivat hegemonisessa asemassa.⁴⁰ Diskurssijärjestys on sosiaalisuutta järjestävä voima. Se säätelee, millaisilla ideologisilla merkityksillä ja intertekstuaalisilla viittauksilla on performatiivista valtaa ohjata ja uudelleenkontekstualisoida toimintaa, tiedon muotoja, sosiaalisia suhteita ja sosiaalisia identiteettejä.

Ideologia-analyysin tekeminen sosiaalisten käytäntöjen näkökulmasta edellyttää sen kartoittamista, millaisia tekstilajien, diskurssien ja tyylien matriiseja tutkittavassa aihepiirissä esiintyy ja millaisia diskurssijärjestyksiä ne muodostavat. Tässä tutkija turvautuu aikaisempaan kirjallisuuteen ja tutkimukseen. Matriisien kartoittaminen tarjoaa kontekstin ja perustan selittävälle analyysille. Suhteessa niihin tutkija voi päätellä, miten empiirinen aineisto uusintaa tai muuttaa hegemonisia merkityksiä ja käytäntöjä.

Esimerkkitekstimme edustaa politiikan sosiaalisia käytänteitä. Se on poimittu maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaa koskevasta eduskuntakeskustelusta, joka käytiin ”Euroopan pakolaiskriisin” (2015–2016) ollessa kiivaimmillaan. Puheenvuoron esittäjä Juho Eerola oli tällöin perussuomalaisten kansanedustaja.

Jotta voimme selittää, miten Eerolan puheenvuoro uusintaa tai muuttaa diskurssijärjestyksiä, meidän tulee selvittää, millainen poliittinen kenttä ja millaiset poliittiset käytänteet sääntelivät sen ilmaantumista ja performanssia. Lisäksi tärkeää on selvittää, millaiset diskurssijärjestykset olivat perussuomalaisten keskuudessa argumentin esittämisaikaan hegemonisessa asemassa ja millaisia suhteita ne muodostivat kilpailevien puolueiden hegemonisiin diskurssijärjestyksiin. Näin edeten selittämiseksi rakennetaan konteksti, joka auttaa arvioimaan, millaisen hegemonisen järjestyksen puolesta puhuja argumentoi ja millaisia hegemonisia järjestyksiä hän vastustaa. Vuoden 2015 maahanmuuttoa koskevassa ohjelmassaan perussuomalaiset kannattivat politiikkaa, jossa maahanmuut-

40 Fairclough 2013.

toa lähestytään Suomen edun näkökulmasta vastustamalla yhteiskunnan hajaantumista, julkisten palvelujen menojen lisääntymistä, ”gettoistumista” ja uskonnollista radikalisoitumista.⁴¹ Ohjelmassaan perussuomalaiset tekevät eron ”hyvien” maahanmuuttajien ja ”huonojen” maahanmuuttajien välille. Hyvät maahanmuuttajat kunnioittavat suomalaisuutta, tekevät töitä ja maksavat veroja. Huonot maahanmuuttajat taas kuluttavat ja käyttävät väärin hyvinvointivaltion resursseja eivätkä kunnioita suomalaisia arvoja.⁴² Tätä taustaa vasten voimme todeta, että Eerolan puheenvuoro uusintaa perussuomalaisten keskuudessa vallitsevaa diskurssijärjestystä maahanmuuttopolitiikasta.

Ideologia-analyysi on mutkattomampi tehdä, kun käytössä on laajempi empiirinen aineisto. Kun useampia argumentteja verrataan toisiin argumentteihin, jotka liittyvät vastaaviin sosiaalisiin käytänteisiin ja käsittelevät samaa aihepiiriä, on helpompi päätellä, millaiset tekstuaalisten merkitysten ja diskursiivisten käytäntöjen ideologiset muodostelmat saavat aineistossa hegemonisia asemia ja miten ne uusintavat tai muuntavat hallitsevia merkityksiä ja käytäntöjä.

Faircloughin ideologia-analyysin haasteet ja sen suhde kilpaileviin kriittisiin diskurssianalyysin lähestymistapoihin

Edellä kuvatun kaltaista ideologia-analyysiä tehtäessä ei tarvitse välttämättä sitoutua Faircloughin makroteoriaan ”uudesta kapitalismista”. Faircloughin tutkimuksia lukiessa voi saada vaikutelman, että hänen makroteoriaansa paljastaa totuuden yhteiskunnan valtasuhteista jo ennen itse analyysin tekoa. Hän esimerkiksi tutkii uusliberalistisen diskurssin vaikutuksia yhteiskunnallisiin käytäntöihin jo lähtökohtaisesti prosessina, joka lisää yhteiskunnallista eriarvoisuutta, vallan väärinkäyttöä ja kärsimystä. Tällöin vaarana on, että hänen normatiivinen makroteoriaansa uusliberalismista ”vihollisena”

41 Criss 2020.

42 Kuisma 2013.

nominaalista ja essentialisoi sen olosuhteista riippumattomaksi itsenäiseksi voimaksi, joka yksipuolisesti ohjaa sosiaalisten, instituutionaalisten ja kulttuuristen rakenteiden kehittymistä väärään suuntaan ja suvereenisti muotoilee globaalien, kansallisten ja paikallisten toimijoiden suhteita uusiksi. Tällainen ideologia-analyysi voi tuottaa idealistisen ja nostalgisen kuvan menneisyydestä, yksinkertaistaa käsitystämme valtasuhteiden kompleksisesta luonteesta kamppailtaessa hegemoniasta ja estää meitä näkemästä, millaisia maailman parantamisen uudennaisia mahdollisuuksia uusliberaalit muutokset ovat tuoneet mukanaan.

Toisaalta Fairclough itse korostaa, että tutkimusprosessin tulee olla refleksiivinen siten, että empiirinen analyysi voi muuttaa käsitystämme makroteoriasta ja auttaa sen kehittämistä.⁴³ Faircloughin lähestymistavan elimellinen yhteys makrososiologiseen yhteiskuntateoriaan erottaa sen niistä diskurssianalyysin muodoista, joissa tätä yhteyttä ei artikuloita. Ilman yhteyden artikuloimista tutkijan kriittisyys saattaa merkitä yksinomaan asioiden moralisointia.

Faircloughin dialektis-relaationaalista lähestymistapaa verrataan usein diskurssiteoreetikoiden Ruth Wodakin ja Michael Meyerin diskursiivis-historialliseen lähestymistapaan ja Teun van Dijkin sosiokognitiiviseen lähestymistapaan. Näissä kaikissa yhteiskuntaa tarkastellaan diskursiivisten linssien läpi, analyysi asetetaan vuorovaikutukseen yhteiskunnallisten rakenteiden, prosessien ja käytäntöjen kanssa ja kiinnitetään huomiota diskurssien rooliin sosiaalisessa muutoksessa. Niissä kaikissa käytetään sosiaalisten vääryyksien tutkimiseen monen tyyppisiä aineistoja, kuten poliittisia diskursseja, mediassa julkaistuja tekstejä, historiallisia ja virallisia asiakirjoja, haastatteluaineistoja, verkkokeskusteluja ja etnografista materiaalia.⁴⁴ Niitä yhdistää myös se, että ne pyrkivät tuottamaan tietoa siitä, miten puhe ja teksti uusintavat, pitävät yllä tai muokkaavat hegemonisia representaatioita, toimintatapoja ja identifika-

43 Fairclough 2013.

44 Flowerdew & Richardson 2018.

tioita. Ne kuitenkin eroavat siinä, millaiset seikat niissä välittävät diskurssien ja makrokontekstien keskinäistä vuorovaikutusta. Wodakin ja Meyerin teoriassa sitä välittävät historia ja intertekstuaalisuus, van Dijkn ajatussuunnassa diskurssien kognitiivinen prosessointi ja Faircloughin lähestymistavassa diskursiiviset käytännöt ja genrekonventiot.⁴⁵

Yhteenveto

Olemme tässä luvussa esitelleet makrokonstruktioistisen lähestymistavan kiinnittämällä huomiota siihen, miten ideologiaa representaatioita tuotetaan, pidetään yllä ja muokataan toiminta- ja identifikaatioprosesseissa. Analysoimme Eerolan puheenvuoroa käyttämällä, kuinka ideologioita jäljitettäessä on tärkeää kiinnittää huomiota tekstin, diskursiivisten käytänteiden ja sosiaalisten käytänteiden tasoihin ja niiden välisiin dialektisiin suhteisiin.

Tällaista analyysiä tehtäessä on tärkeää ymmärtää, että empiirisestä aineistosta ei pyritä tekemään kaiken kattavaa ja tyhjentävää tulkintaa. Olemme esitelleet luvussa joukon kriittiseen diskurssianalyysiin liittyviä käsitteitä havainnollistaaksemme, että analyysiä voi tehdä monesta näkökulmasta. Tavallisesti sosiaalityeissä analyysi kohdistetaan aineistoon, joka sisältää kymmeniä tai satoja sivuja suullista, tekstuaalista tai visuaalista materiaalia. Tällöin ei ole tarkoituksenmukaista soveltaa analyysissä koko käsiteskaalaa. Pikeminkin tärkeää on valita analyysiin vain muutama käsite ja aktivoida ne analyysikäyttöön teorian ja tutkimuskysymysten näkökulmista. Tällöin tutkija kykenee tekemään kriittistä diskurssianalyysiä kaikilla kolmella tasolla ja suhteuttamaan tulokset toisiinsa. Jos käytössä on liian monta käsitettä, syvällisen ja yksityiskohtaisen analyysin tekeminen ei onnistu, ja analyysi kadottaa kohteensa.

Kriittinen diskurssianalyysi on parhaimmillaan refleksiivistä. Koska analyysi perustuu avoimesti kriittiseen tutkijaposition, on oleellista olla kriittinen sen suhteen, miten itsensä tutkijana asemoi

45 Filardo-Lamas & Boyd 2018.

suhteessa kritiikin kohteeseen ja millaiset makroteoriat tällöin suuntaavat analyysiä. Refleksiivisessä käytössä kriittisen diskurssianalyysin tekemistä voivat ohjata monenlaiset makroteoriat. Tärkeää tällöin on, että ideologisten merkitysten, diskursiivisten käytäntöjen ja sosiaalisten prosessien analyysi paljastaa tutkimuksen kohteena olevasta vääryydestä jotain uutta⁴⁶ ja antaa tilaa myös yllättäville löydöksille. Kun analyysi on refleksiivistä ja pysyy avoimena yllätyksille, se voi myös paljastaa, millaisten ideologisten merkitysten, diskursiivisten käytäntöjen ja sosiaalisten prosessien avulla ongelmallista valtakäyttöä voidaan vastustaa ja muokata tasa-arvoisemmaksi.

- Makrokonstruktionismi, jonka yksi vaikutusvaltaisimmista edustajista on Norman Faircloughin kriittinen diskurssianalyysi, on kehittynyt elimellisessä yhteydessä kapitalismikriittiseen yhteiskuntateoriaan.
- Kriittisessä diskurssianalyysissä tutkimuskohteeksi valitaan ilmiöitä, jotka liittyvät sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin.
- Kriittisen diskurssianalyysin päämääränä on kuvata, tulkita ja selittää, miten empiirisen analyysin kohteena olevat tekstit diskursiivisilla merkityksillään ja käytännöillään uusintavat tai muuntavat hegemonisia valta-asetelmia, vallan väärinkäyttötapoja ja sosiaalista ja poliittista eriarvoisuutta.

46 Törrönen 2005.